

Խ Ա Ղ.

(Պատկերներ գիւղից)

I

Գիւղի այդ ծայրում, վերջին տներից և ծառատաններինց յետոյ, խճուղու եզրինցն սկսած, գոգաձև բարձրանում է մի ծործոր, որ օրուայ մեծ մասը գրեթէ ստուերի մէջ է թէ՛ ետևի և թէ՛ երկու կողերի բլուրների շնորհիւ:

Ստուեր ձգող այդ շրթունքների առապարհներից ցած, ամբողջ տարածութիւնը բռնել է մի ծաղկալից մարգագետին, որ մշտապէս օրօրւում է փշող սիւքից և գնալով աւելի դալարագեղ դառնում վտակների ափերին:

Բժաւորուած սպիտակ վարդենիներ և հեռուից խոշոր, մենաւորիկ ժայռերի նմանող մաժուկսի թուփերով — հասնում էր նա մինչև փրփրոտ գետակը, ոստնում վրայից և մխրճուելու գնում հօրիգոնի վրայ ճապաղուած անտառի կուրծքը:

Այդ տեսակ ծործորներով է շերտաւորուած գիւղի ամբողջ թիկունքը՝ Սարշէնից սկսած մինչև գիւղաքաղաք:

Ամենալաւ արօտատեղիներ լինելով, լեռնալանջի այդ կողերի վրայ միշտ կարելի է տեսնել արածող ցանուցրիւ նախիրներ, այլև խոտերի մէջ վազվզող կամ միացած ու թիկն տուած խօսակցելիս՝ գիւղացի մանուկներ, որոնք տաւարը հսկելու են դալիս և ստուերալից կողերի վրայ հաւաքւում:

Յուլիսի այդ օրերին, Դուզանի լեռնազաշտի նման ծաղկալից անկիւն դժուար է երևակայել:—

Հարիւրաւոր գոյնզգոյն շերտեր բծաւորում են անծայր հարթավայրը: Այստեղ՝ պուտն է մի ամբողջ տաքածութիւն արեան պէսներկել, այնտեղ՝ նուրբ ու քնքոյշ սպիտակ խնձորածաղիկը արշալոյսի կարմրորակ լոյսով կարծես ողողել բլուրների կուրծքը, քիչ հեռու ինչ որ ծաղիկների խումբ, լուրջ գոյնով երկնքի մի կտոր հանգչեցրել արտի վրայ, նրա մօտը, մանիշակագոյն քմահաճ ոլորտուն երիզներ գծել խիարումը, գաղջ փոսիկներին ու կանաչ ակօսների նմանող խորութիւններին թաւշեայ օձիք են կազմել ըուղածաղիկները և գաճաճ վիշապուկների միջից գլուխ դուրս պարզել՝ ցնցւում են դեղնորակ խոշոր ծաղիկներով շուշանները, այլ և թասած և խոշոր պսակներով ըղխածաղիկները...

Միւրում էի ամեն առաւօտ լուսածագին գնալ այդ կողմերը, մտնել նախ Սարշէն, որ միայն մի վերստ հեռու էր մեր գիւղից, յետոյ զբօսանքի քայլերով վերադառնում էի և յաճախ, լեռնալանջի կողերից մէկի վրայ ընկողմանած, կամ նրանց փոսութեան դալարինների մէջ մեկնուած՝ մնում էի երազկոտ ժամեր անցկացնելու, ակնարկա դիմացի ցցուն գագաթներին և լոյծ մանիշակագոյն մշուշի մէջ թաղուած անտառներին:

Այդ օր սակայն—մի արեալից և լաւ օր—շատ հեռու չը գնացի: Խճուղուց վեր ելայ, մինչև ծնկներս խոտերի մէջ՝ առաջ քայլեցի և մտածեցի դիմացս երեցող առաջին թփիկի տակ նստել:

Մամուլի մացառ էր այդ, բաւական խոշոր, տաքածուած և ծաղկած: Շրջապատում խոտերը կոխոտուած—ջարդուած էին. աջ կողմում նոյն իսկ լպրծուն էր դարձել դէպի կշկշացող, երկու թղաչափ վտակն իջնող՝ գառիվայրը:

Թփին չհասած, նկատեցի սագերի երամներ, որոնք օրօրուն, սպիտակ ամպերի շարժուն քուլաների նման՝ սահում էին խոտերի մէջ:

Յետոյ աչքիս խփեցին մի քանի սև, թաւոտ գլուխներ և բանից դուրս եկաւ, որ տաւարարածների մի փոքրիկ խումբ, ինձնից առաջ գրաւել էր թէ թուփը և թէ նրա շրջապատը:

Կարմիր ու դեղին հագուստներով փոքրիկ աղջիկներ էլ երևացին. միմեանց մօտ շարքին կանգնած՝ երկար ճիպոտներ ձեռքերին:

Մօտենալով, համբեցի. 7—8 տղայ էին, 4—5 աղջիկ: Ըստ երևոյթին, ամբողջ լեռնալանջի վրայ գտնուողներն էին, որ տաւարներին թողել հասնելու մինչև բլուրների ծայրերը, իրենք միմեանց ձայն էին տուել և մամուլի թփի մօտ, սագարած աղջիկների շուրջը ժողովուել:

Այդպէս էլ էր. աղջիկները ինձ տեսնելիս՝ կանգնել էին, իսկ տղաներից մէկը երեսի վրայ փռուել, միւսը կկգած, մի քանիսն էլ մամիլի ետևը կանգնած՝ դիտում էին գնալս: Երկուսն էլ քարակոյտեր կազմել, աթոռ էին դարձրել ու վրան հեծել:

— Բարև, տղայք, կանչեցի հեռուից:

Մէկը, որ ամենից առաջ էր նստել, դարձաւ միւսներին ու ձայնեց.

— Պ. Երուանդն ա ըլել, տճ... ես էլ ասի թէ էս քաղքըցին ո՞վ ա, որ գալիս ա դէսը...

— Եկել ես ման գալու. հարցրեց քարակոյտի վրայ նստողներից մէկը:

— Համեցէք. արեց մի երրորդը— ըսէնց լաւ տեղ սկի՛ չես գտնիլ...

— Իսկ դժու էր ինչու էք հաւաքուել այստեղ. հարցրի ես մօտ գնալով:

— Հրէն այ... արեց մէկը և ձեռքի փայտը դէպի վեր պարզեց— էն տաւարները մերն ա... արածացնում ենք:

— Հազրը ասես սինձ ենք ուտում. ծիծաղեց պառկողը և առաջը կիտուած խոտերի փնջերիցը պոկեց ու սկսեց ծամել:

Մօտեցել էի բոլորովին: Ամենքը ժպտուն ինձ նայեցին և «տեղ տուին»:

Ծիծաղելի տեսք ունէին բոլորն էլ: Հագել էին պատառտոււն, տասը տեղից կարկտաններով լեցուն, ամէն կողմից ծուէններ կախուած արխալուղ. վարտիկի փոխարէն՝ ինչ որ աղտոտ կարճ կտաւ մինչև ծկները, ոտներին տղմուտ, բոբիկ. գլխին կարտուղ էր կամ փափախ, սակայն որպիսի կարտուղ և ի՜նչ օրի ընկած փափախ... Իւզոտ, ճմրակուած, ճաթրտած ու կոտրտած, կէսը ընկած, միւս կէսը ցնցոտի դարձած կարտուղ, բուրդը զգզուած, կէսիցը կարծես տապաւած և աղտի մէջ թաթախած փափախ, որոնք ով գիտէ ինչ աղպանոցից էին գտել—հանել...

Ջնայելով հագուստներին, ձեռք-երեսի, ոտներին և բաց կուրծքերի աղտին, ամենքն էլ ժպտուն ու զուարթ՝ իսկոյն՝ զանազան դիրքեր բռնեցին շուրջս:

Մէկը կկգեց և մոուլթը դրաւ ծնկների վրայ. երկրորդը փռուեց երեսի վրայ՝ դէմքը դէպի ինձ, երրորդը մամխի թփի մէջ մտաւ և սմբուեց այնտեղ, չորրորդը կողքի վրայ ընկողմանեց... ու ամէնքն էլ շարունակեցին ծամել ու ծամծմոտել սինձը, որոնցից փունջ—փունջ ունէին ձեռքներին կամ թևերի տակ կոխած:

Ատամները սևացել բոյսից, շրթունքները սպիտակել, դէմքերը արևակէզ, մազերնին թափթփած, առատ ու թաւ, աչքերնին պսպղուն, սնդիկի պէս շարժուն չարածնները, երբ ես էլ նստել էի, միմեանց նայեցին, քթթեցին, լուռ ծիծաղեցին, յետոյ թփի մէջ կծկուածը կանչեց յանկարծ.

—Ադա, բա ամօթ չի. ընչի՞ պ. Երուսնդին էլ սինձ չէք թաւազա (1) անում... Համեցէք, սինձ կեր...

—Համեցէք... արին ամէնքը և առջևս նետեցին մի մի փունջ:

1) Մատուցանել

—Էս որտեղից էք քաղել, շատ կայ այս կողմերում:

—Շատ... արեց քարակոյտի վրայ նստողը—հըէն ողջը սինձ չի... ամա ծաղկել ա հմի... գլխի կողմիցը որ ուտես, հլա դալար ա...

—Էս աղջիկներն ինչ գործ ունին ըստեղ. հարցրի ես նստելով—սրանք էլ են տաւար արածացնում:

—Ձէ. խօսեց նորից նոյն մանուկը—սրանք դաղեր (2) են բերել... դէ, մենք էլ ասինք՝ զանք քիչ հետնեւրը խօսանք... ըսէնց չի, ա խալիւր...

Ու այնպէս ծաղրածու կերպարանք ստացաւ և աչքը քթից, որ բոլորն էլ ծիծաղեցին:

—Համ էլ, վրայ տուաւ նա հեզնական ակնարկներ անելով սրան-նրան—մեր նշանածներն են սրանք... Այ, էն Թագուշը իմ նշանածն ա...

—Վո՛ւյ, սատկես դու հմ... չանչեց (3) դէպի նա աղջիկներից մէկը—սուտ ընչի՞ ես ասում...

Այնքան տարօրինակ մանուկ էր խօսող տղան, որ առանձնապէս զննեցի նրան, մինչ խօսում էր և ծամածռութիւններ անում:

Գրէթէ կիսամերկ էր, կարմիր կտաւէ հին ու կտրտուած շապիկ, նոյնքան կտրտուած ու մինչև ծընկները հասնող վարդիկի հետ: Գլխին մի կտրտուղ ունէր, որ կասես շան բերանը տուած ու ծամած լինէր. ծուռ կոխել մինչև ականջները, սնձից սևացած ատամները ըաց, դէմքը արեւից կիզուած ու թեփոտած, մազերն էլ շէկ:

Խօսելիս մէկ ինձ էր դառնում, մէկ էլ ծաղրածու կերպով սրան-նրան ակնարկներ անում և քրքիջների առիթ տուող ծամածռութիւններ կազմում այլանդակ դէմքի վրայ:

—Անունդ ի՞նչ է. հարցրի միջահատելով նրան:

2) Սագեր.

3) Ձեռքը տափակ՝ դէպի ուրիշը ցցել իբր նախատինք.

—Տելօ ա.

—Դա ի՞նչ տեսակ անուն է որ...

—Տելամաք ա. մէջ մտաւ երեսի վրայ փռուածը—
մենք Տելօ ենք ասում:

—Ադա ուր ես մէջ ընկնում, լստած, կանչեց
նրա վրայ Տելօն—քեզ ա խօսացնում, թէ՞ ինձ... ընչի՞,
ես զիդամ ոչ, որ տէրտէրը ինձ Տելեմաք ա կնքել:

—Տելեմաք, արի ես—ո՞րտեղից է գտել հայրդ այդ
անունը:

—Հէրս ընչի. լայն ծիծաղեց Տելօն և ատամները
ցցեց—տէրտէրն ա գտել. մէկ դափթար ունի, ընդի
կարգում ա ու երեխեքանցը անուն դնում... Այ, էս
գորտի անունը (ցոյց տուաւ առջև փռուածին) Արտա-
շէս ա դրել, մենք Արտօ ենք կանչում:

—Նրա անունն էլ Ասքանազ ա—մէջ մտաւ մի
երրորդ մանուկ և թփի մէջ ամբուածին ցոյց տուաւ—
ամա մենք Քանազ ենք ասում:

—Ադա էլի՞ մէջ մտաք. ճշաց նրա վրայ Տելօն—
տօ սա ձեզ ա խօսացնում, ես ինձ... Ուզում ես վեր
կենամ ու ջնջխեմ... ինչ ըհհայա (¹) խալխ էք, տօ...
Հա (դարձաւ նա դէպի ինձ) այ, է՛ն—մէկէլի անունը
Արտազ ա դրել, մենք Տազի ենք կանչում... Ադա, Տա-
զի, ըռեխդ ցոյց տու մէկ, ուր ես տաւարի պէս դու-
խըդ խոտերի միջին խրել:

Մինչ այդ, աղջիկները նստեցին և իրար կպած ու
լուռ՝ ինձ էին զննում, միմեանց հետ երբեմն էլ փո-
փում, ամաչելով ծիծաղում:

Չորս էին, թէ՞ հինգ. տասնից՝ տասներկու տարե-
կան կը լինէին. սև, աղտոտ, ոտաբոբիկ և սգեղ: Մէկն
էր միայն քիչ սիրուն, կապոյտ գգուող աչքերով և ան-
մեղ մանկական ժպիտ միշտ դէմքին: Նա էլ այնքան
սինձ էր ծամել, որ ամբողջ բերանը սևացել էր, ինքն
էլ ձեռք ու ոտքով ցեխաթաթախ ու մրոտ դարձել:

¹) Անամօթ.

Պարզ և հնամաշ կտաւէ շրջագգեստներ ունէին. գլուխնին ինչ որ չթի նմանող թաշկինակի մէջ էր փաթաթած, սակայն բոլորի մագերն փոշոնց թէ ցեխից՝ բրդի նման կոշտացել-միմեանց էին կպել: Ամէնքի ձեռքը մի մի ճիպոտ կար, թևերի տակն էլ ուտելու բան-ջարեղէն—սինձ, շուշան, թրթնջուկ կամ քնդ:

Տաղին, որին Տելօն այնքան կոշտութեամբ հրաւիրել էր մոռլթն ինձ ցոյց տալու, կամաց բարձրացրեց գլուխը, նայեց մեր կողմը, յետոյ փռթկացրեց և նորից մտաւ խոտերի մէջ:

—Սա խօ մեր Բաղրամի որդին է. ճանաչեցի նրան:

—Հա, քիւրդ-Բաղրամի տղան ա. ասաց Տելօն ծաղրալից շեշտով—հէնց հօրը պէս էլ ընէ՛նց ճշում ա, որ կասես աքլար ըլի... կու-կու-րի կո՛ւռւ... ին՞չ ա ըլել, ա՛յ Տաղի... Սկի, եա կանչում ա թէ՛ եկէք, մնձի տեղ եմ գտել, եա թէ չէ՛ մի հատ շուշան ա քաղել... Ա՛յ ոչ-փուշ ըլիս դու, Տաղի, հլա մէկ խօսա...

—Աղա դէ հերիք ա է է... ճչաց Տաղին գլուխը բարձրացնելով—դո՛ւ ինչ ես, դո՛ւ... խողի պէս՝ խըմ-խըմ-խըմ... թէ ին՞չ ա, քիթն ա վեր քաշում ստար-շինի պէս... փո՛ւհ...

—Չասի՛, չասի՛, ա խալխը. բարձր ու հնչեղ քրքրջաց Տելօն—տեսմք, տեսմք ոնց հօրը նման աքլարի պէս ճըշում ա...

Ապա վիզը ցցեց դէպի դայրացած Տաղին, ձեռքի սինձը ցած թողեց, թևերը թափահարեց, ազդերին խփեց ու աքաղաղի ձայնով ճչաց.

—Կու-կու-լի-կո՛ւռւ...

Բոլորը քրքջացին. յիւրաւի շատ ծիծաղելի էր այդ միջոցին Տելօի դէմքը, որ երկարացել, ծաղրաշարժ գծեր էր կազմեր:

—Խնքոտ, խնքոտ... աղաղակեց դէպի նա Տաղին:

—Փո՛ւ... արեց Արտօն—բա ամօթ չի, տօ ին՞չ էք փիս շների պէս իրար գզգզում:

—Դձու ինչ ես, դձու. դարձաւ դէպի նա Տելօն—
ոգնի, քօլի ոգնի...

—Ոգնի էլ ես, հլա խոզ էլ հետը...

Մտածեցի միջամտել, սակայն Քանազը դարձաւ դէ-
պի աղջիկներն ու կանչեց.

—Ագա Թագուշ, աղջի բա չէք տեսնում, զագերը
ծորն են թափւում է է...

Աղջիկները ցնցուեցին, ոտքի թռան ու փայտերը
բարձրացրած՝ վագեցին դէպի սագերը, որոնք կշկշալով
ու խմբովին, գլուխնին ցցած՝ դիմում էին դէպի ձորակը:

—Ա՛ դագը, էդ ձւր էք գնում. ճշում էր մի աղջիկ
—տօ ձեզ չեմ ասում... ա՛ դագը, դագը...

—Ծարաւ են հալբաթ. դիտեց Տելօն:

Եւ բոլոր մանուկները դարձան դէպի վագող աղ-
ջիկներն ու լուռ՝ հետևում էին նրանց հետապնդում-
ներին:

Մի քանի ընկալէ սարալանջի վրայ միմիայն սագերի
կշկշոցն ու թևերի թափահարումներ լսուեցին, յետոյ
աղջիկների կանչերը, որոնք իջնում էին դէպի ձորը՝
փախչող թռչունների հետ...

II

Այդ միջոցին էր, որ խճուղու վրայ երևաց փոշու
մի թեթև պտոյտ, մղուած Սարշէնի կողմի քամուց: Յե-
տոյ, միմեանց ետևից յայտնուեցին 4-5 արագավազ ձի-
աւորներ:

Առաջին արշաւորը աջ ձեռքով փայտը ծնկների
վրայ ցցած, չերքեզկայով երկարահասակ անձ էր: Ծա-
նօթ դէմք էր թւում, բայց հեռու լինելով՝ ճանաչել
չկարողացայ: Կողքիցը քայլում էր սև չերքեզկայ հագած,
կիսափափախով մի նիհար ձիաւոր, որ մտրակն էր շար-
ժում անընդհատ և խօսակցում առաջինի հետ: Նրանց
ետևից գնում էր կուզ, կարտուղով ու լիքը դէմքով
անձ, իսկ ամենից յետոյ էլ երկու ուրիշները, որոնցից

մէկը շրջանական ոստիկան զինուոր էր երևում՝ հրացանը մէջքին, նշանագգեստով և երկար սուրը կողքին։

—Հլա՛, հլա՛... կանչեց Տեւոն—ընդի մտիկ տուէք, տղերք, ստարշինաս, սուդիա Մուկուչը, էն մէկն էլ պիսերն ա... հլա ստրաժնիկ (1) էլ հետները... էն ուր են գնում ըսէնց քշելէն։

—Ստրաժնիկի հետինն ով ա, տօ... ասեց Քանազը չոգած— կասես քչքչան-Նիկօլն ըլի։

—Նա ա որ կայ. պնդեց Արտօն ու Թփի միջից գլուխը դուրս պարզեց—Սյ տղայ, տենաս էտ ի՞նչ ա ըլել։

—Ի՞նչ պիտի ըլի. ձայնեց պառկած մանուկներից մէկը—գընում են գեղը վառեն...

—Էրէկ իրիգուն Մելիքենց տան առաջ քեօխվէն, գգիրը, Մելիքն ու Ռաքէլը կուշտորում էին... բեալքի ընդի են գնում։

—Չէ. արեց Տեւոն—ընդի չի ըլի. էն կռիւը ջաղացի քարի վրայ էր. համ էլ բարըշեցին՝ պրծան։

—Բեալքի քչքչան Նիկօլն ա տանում դրանց... էն օր քաղքըցին ու Նիկօլը քիչ մնաց իրար ծեծէին. խօսեց Տաղին—ես տեսայ. քաղքցու կնիկը ջուր էր շուռ տուել Նիկօլի օջախի մէջն ու կրակը հանգցրել. Նիկօլի ճղճղան կնիկն էլ մէկ ուշունց էր տալիս, մէկ ուշունց... քաղքցին էլ՝ասա որ կասես. շիլ Գայուշին ցեխը կոխեց ու հանեց...

Տաղիի պատմածը իմ ծերունի ընկերոջ կռիւն էր, որ տեղի էր ունեցել երկու օր առաջ, մեծ չափեր էր ընդունել և քչքչան Նիկօլի գնչուական ճիչերը ամբողջ օր գուարճացրել էր գիւղին։

—Կըլի որ էդ ըլի. նկատեց Արտօն—քչքչան Նիկօլը կռուի ա հէնց բանդ. կնիկն էլ, ուլ, ուլ, ուլ... մէկ զարաչին ա, մէկ ուշունցի հասրաթ... Որ աչքը,

1) Պահակ զինուոր.

էն շիւ աչքը չի՞ ծռում ու բերանը փրփրոտացնում—
կասես ջադու ըլի՜:

—Դուք սկիւ բան չէք հասկանում, տօ, ձայնեց
Տելօն— ըհը, կը տենաք. էդ Աստծու պատիժները գե-
ղըն են գնում հւրիշ բանի համար: Տենաս էլի ի՞նչ գու-
լում են մտածել գեղը կրակ տալու... Շասա՞նք ուր
են տանում բաս... Հլա պիսերը, սուղիւն... փու ես
քու կաշի կտրած տրեխ երեսիդ ինչ ասեմ, սուղիւ
Մուկուչ. էս դիփքն բաները կըլի... կը տենաք. նա ա,
որ օձի պէս ըստի-ընդի բան ա սարքում, որ ինչ ա՛
ոսկոր հանի միշիցն... Տղերք, հլա մէկ իմ տաւարին
աչքը ածէք՝ ես գնամ գեղը տենամ ի՞նչ կայ...

—Տօ մի՛ գնա մի՛... արեց Տազին—հէրդ մէկ ընէնց
գլխիդ կը տայ, որ կարտուզը էսհէդ մինչև բերանդ կը
մտնի...

Տելօն, որ պատրաստուում էր գիւղն իջնելու,
կանդ առաւ և սկսեց ծոծրակը քորել: Ըստ երևոյթին,
Տազիի խօսքերի դառն ճշմարտութիւնը կասեցրեց
նրան:

Քանազը ժպտելով նրան նայեց ու յանկարծ ձայ-
նեց.

—Եանի էլ ուր ես գնում, չե՞ս իմանում թէ ական
—թականը ոնց ա ըլում. ինքդ եանի քի՛չ ես քօխվա
ըլել...

—Հա տօ, արեց Արտօն—եկէք խաղանք էլի...

Մանուկները գուարթ ծիծաղով միմեանց նայեցին.
պառկողները ելան—նստեցին, Արտօն մամուխի թփիցը
դուրս եկաւ և մինչ աղջիկները սագերին ետ դարձրած՝
մօտենում էին, սարալանջի վրայ սկսեց կազմուել ման-
կական մի հետաքրքիր խաղ:

Անմիջապէս Տելօն մոռացաւ գիւղը, ուղղուեց ու
կանչեց.

—Ես ստարշինա...

—Ընչի՞, տօ, գոչեց Քանազը—հէնց ամեն վախտ

դու ես ստարշինա ըլելու... Ձեռք ուզում, դու փրկ ես ծեծում... ընէնց չի, տղերք...

—Հա. էսէդ թող ես ըլեմ ստարշինա. ասաց Տազին:

—Ադա դէ ձէններդ կտրէք է է... ճշաց Տելօն— ես ձեր քեօխվան չեմ ըլել մինչի օրս, հը...

—Հա, յետոյ:

—Յետոյ էլ էն, որ էսօր էլ քեօխվութէնից ստարշինա եմ ըլում... կուզենամ, հլա պրիստաւ էլ կ'ըլեմ. իմ ձեռքին չի:

—Փիէ... արեց Արտօն—ստարշինան եանի քիչ ա ծեծում, որ հմի էլ ուզում ես պրիստաւ ⁽¹⁾: կտրես գլխներիս... չէ, ախպէր, որ ըտէնց ա՛ ես չեմ խաղում:

—Ա՛ խալիսը, ձայնեց յանկարծ Տելօն ու սպառնալից՝ ոստնեց կանգնեց, խլեց գետնի վրայից իր ճիպոտը, կարտուզը պինդ կոխեց գլխին ու սրան-նրան նայեց— ինձ պրիստաւ չէք ուզում, ա՛ խալիսը,...

Միանգամայն սարսափելի էր փողբիկ բռնաւորը իր դուրս ցցած կրծքով, կատաղի հայեացքովն ու բերնի երկու շարք սևացած, գազանային ակռաներովը:

Նրևի բոլորն էլ վախեցան: Աղջիկները, որ մօտեցել էին, միմեանց կպան:

—Վո՛ւյ... արեց մէկը—կասես գէլ ըլի:

—Տօ գէլ էլ եմ ու արջ էլ. գողաց Տելօն—բա ընչացո՛ւ քեօխվա եմ, ստարշինա, ես պրիստաւ... Ձեր հէրը կանիծեմ, թէ ինձ նաշալնիկ ⁽²⁾ չէք արել... ընէնց օյին դնեմ գլխներդ ո՛ր... կը թողամ սկի որ խաղաք...

Քանազն ու Տազին ինձ նայեցին, կարծես օգնուխիւն խնդրելով:

—Դա ինչ է, Տելօ, միջամտեցի ես—դու բռնաւոր

1) Ոստիկանապետ գաւառամասի.

2) Գաւառապետ.

խօս չեաւ թող ընտրեն, էլի. թէ քեզ ընտրեցին՝ կուգես թագաւոր եղիր:

—Ընչի՞ թագաւոր. ճշաց Տելօն—ես ամէն վախտ էն ա քեօխվա եա ստարշինա եմ ըլել, ծեծոտել եմ, ուշունց տուել, ոսկոռ կերել, սրան պատժել, նրան հուպտուել... ուզում ես որ հմի մէկ ուրի՞շը ինձ ըտէնց անի... Ձէ. թէ պրիստաւ ա՛ ես եմ, թէ նաչախիկ՝ էլի ես եմ... ուրիշի թողալ չեմ... արուն կը հանեմ...

—Հանդարտուիր, յորդորեցի ես—արի, արի նստիր կողքիս. գուցէ էլի քեզ ընտրեն:

—Ձեն ընտրիլ. շատ եմ ես դադել դրանց... Ա՛յ, տենում ես, էդ աքլար Տազին, էդ քիւրդի տղայ Տազին, համ էլ էդ գորտ Քանազը... Իրանք են ուզում համ քեօխվա, համ ստարշինա...

Տեսայ որ խաղը պիտի խանգարուէր, դարձեալ միջամտեցի, յորդորեցի և վերջ իվերջոյ համոզեցի որ վերջին անգամն էլ Տելօն ստարշինա դառնար, Քանազը՝ քեօխվա, իսկ Տազին՝ գզիր:

Սակայն հազիւ համոզել էի ամենքին և Տելօն յաղթական՝ ատամներն էր ցցում դէպի՝ աղջիկները—որ սրանք ապստամբուեցին:

—Մենք չենք խաղում. ասաց թագուշը—մենք կը գնանք:

—Ընչի՞, ա՛յ աղջի. ասաց Տելօն—որ մեծանամ, եանի քո ստարշինան ես չեմ ըլելու... Ամա, ջհաննամի դեօռը, որ չես խաղում... պաշօլ (¹), գնա:

—Ո՛ւ, հողեմ գլուխդ, գիժ Տելօ, չանչեց դէպի նա մի աղջիկ—գէլ ես, գէլ...

—Գել եմ, բա... ծիծաղեց տղան—ստարշինան որ կայ, պտի գէլ ըլի... չես հաւանում ինձ, հրէն ա՛յ, շօսէն. պաշօ՛լ դու էլ...

—Կաց, բռնեցի ես նրա թևիցը—ուշունց մի տալ աղ-

¹) Կորիկ:

Ղիկներին... Եկէք, աղջիկներ, մօտս նստէք, ես չեմ
թողնիլ որ ձեզ նեղացնի:

Աղջիկներն անշնչաւ շատ էին ուզում խաւին մաս-
նակեցել կամ գոնէ ներկայ լինել: Իսկոյն եկան մօտս և
ուրախ՝ պաշտպանութեանս տակը մտան:

—Ընչի, դարձաւ ինձ Տելօն քիչ վախեցած, որ իր
իշխանութիւնը սահմանափակուած էր—մագամ ²⁾ դու
նաչա՛նիկ ես...

—Ո՛չ, կատակեցի ես—նաչա՛նիկից էլ մեծ. գուքեր-
նա՛տօր ³⁾...

—Փիէ... արեց Քանազը.—եանի նաչա՛նիկից էլ
մեծը կայ:

—Կայ. գուքերնատօրը:

—Ընդդրանից մեծը:

—Լաւ, թողէք այդ. ասացի ես—ձեր խաղն սկսէք:
Ես միայն կը նայեմ, ոչինչ չեմ լինի:

—Հա, էդ լաւ ա. արեց Տելօն միամտուած—բաս
որ ըտէնց ա, ըստի մեծը խօ ես եմ...

Յետոյ մէկէն դարձաւ դէպի Տազին ու կանչեց.

—Ահա Տազի, մեր հրամանն ա, որ էս սհաթիս
վեր կենաս ու վազես սարի էն կողի վրիցը ձէն տաս,
հրէն ա՛յ, չիմանղըմը նստոտած Սրապին ու մէկ էլ
տղերանցը... Թող շատ ըլեն, որ խաղը լազաթ տայ...
ըտէնց չի, պ. Երուանդ:

—Դէ էքանս էլ հերիք ենք. առարկեց Տազին—էլ
ո՛ւր ես սաղ գեղը գլխիդ թափում:

Տելօն ամբողջ մարմնով շուռ եկաւ դէպի նա, աչ-
քերը ոլորեց ու փայտը այնպէս սպառնալից բարձրաց-
րեց, որ Տազին վախիցը ետ ոստնեց:

—Ա, շան տղայ. գողաց նրա վրայ Տելօն—դու
ընչանցու ես որ հրամաններիս ջուղաբ տաս. դու գզլը
ես, թէ պրիստաւ... ուզում ես, էս սհաթիս կաշիդ քե-

2) Միթէ

3) Նահանգապետ:

Հոկտեմբեր, 1905.

թեմ... ըստի քեզ զգիր ես դրել, որ ստարշինի դէմը
դողաս, հալուես...

—Ո՛ւյ... արջն ա, խաչը, մէշի արջը... մոմոաց
աղջիկներից մէկը կծկուելով ու կախելով ընկերունուն:

—Էն թիւ ա որ ստարշինին արջ ա ասում. որոտաց
Տելօն — կը չնջխեմ...:

—Այդ չ'եղաւ. Տելօ. դարձեալ մէջ մտայ ես — շատ
վատ սկսեցիր. որ այդքան գոռաս, էլ ձէն չի մնայ վրադ...
Համ էլ աղջիկներին հանդիստ թող:

Տելօն նայեց ինձ, ժպտեց, յետոյ նորից գայլային
դէմք ստանալով՝ քայլեց դէպի Տաղին ու կանչեց.

—Հլա կանգնել ես...

—Ո՛ւ ո՛ւ, ես քու... արեց Տաղին ու դնաց դէպի
բլուրը:

—Որ շատ ըլենք, դուրթ ա, լաւ կըլի. ասաց Քա-
նազը—Թող ես էլ դնամ կանչեմ...

Ապա ելաւ մի քարակոյտի վրայ, դէմքը դարձրեց
դէպի միւս նարալանջն ու սկսեց ձայնել խուլ, կարծես
փորիցը դուրս եկող ձայնով.

—Է՛ Է՛յ... Է՛յ Սրապիօն. Սրապիօն, Սրապիօն Է՛ Է՛
Է՛յ... Գրիգոր, այ Գրիգոր, Է՛յ Գրիգօճօճօր...

Լեռնային կոչի այդ ձևը, որ լաւ իւրացրել էր
Քանազը, մօտից թէև հնչեղ չէր, բայց այնքան յաջող
եղևէջներ (intonation) ունէր, որ գնալով աճում էր, ա-
լիքների մղման նման զօրեղ ցնցումներ գոյացնում, թրը-
թրուում էր օդի մէջ ու միմեանց բաղխելով՝ մեծանում
էր հեռունեքում:

Անշուշտ լսեցին այնտեղ. մանաւանդ որ Տաղին էլ
մազցել էր ամենաբարձր կէտի վրայ և եղևէջների ու-
րիշ տեսակ կոչ էր իջեցնում դէպի սարալանջը: Այդ
կոչն ևս իր ինքնատիպ ձևն ունէր: Սկսում էր խորին
բամբով, խաղերը հատ հատ՝ մղում էին միմեանց, գո-
գաձև մասում բաղխում, կուտակում և զօրեղ ալիքնե-
րով հասնում նպատակակէտին:

Մինչ այդ, Տելօն թողել էր գահը, գլխարկի տա-

կից ինչ որ խոշոր դանակ էր հանել և նրանով մամու-
լի թփից կտրում էր բաւական խոշոր ճիւղ:

Ձեռքերի ոյժն էր անելի կտրողը: Ուրեք ու կե-
ղեր պոկ տալով՝ յաջողուեց ունենալ դալար ճիւղոտ:
Մաքրեց փշերից, կոշտերից, մի քանի անգամ նրանով
օղը ծեծեց ու աւաց.

— Լաւ ա...

— Ի՞նչ պիտի անես. հարցրի ես:

— Ղամչի ա: Ստաբլինան առանց դամչու՝ ո՞նց որ
էջը առանց փալանի...

— Է՛յ, կանչեց մանուկներից մէկը—տես, որ պինդ
ես խփել, կը դնքսենք քեզ համա... Էլ հերիք ա. ընենց
վրայ ես տալի, կասես զորթանց հէնց ստաբլինա ըլես:

Տեյօն բարկացած նրա կողմը դարձաւ:

— Աղա սնտկած Կարօ, ձայնեց նա— որ չխօսաս,
չի՞ ըլիլ. չես ուզում խաղալ—հիմիկանց պոշօլ... հրէն
է՞նքան տղերք գան, որ սկի լայեղ էլ չեմ անի դամչիս
ծէրը քեզ կպցնի...

Ստուերն սկսում էր կարճանալ. ամենքս քիչ աւե-
լի վեր քաշուեցինք ու տեղաւորուեցինք խոտերի մէջ:

Մանուկները կանգնել՝ սպասում էին միւսներին:
Տաղին ու Քանազը վերադառնում էին:

(Վերջը յաջորդ համարում)

Վ. Փափագեան